

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱԿԱՆ

“ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԵԱՄԲ 562 ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ”

Ն Ե Ր Ա Շ Ո Ւ Թ Ի Ն

ՀՐԱԶԵԱՅ ԴԱՍԻՆԻԱՆ — ԵՐԵՎԱՆ — 1955, էջ 655

Թ. — Ձին-Թիպեթական Ընտանիք. — Այս յորջորջումին տակ լեզուաբանները կը հասկնան այն բոլոր լեզուները, որոնք կը խոսուին Հիմալայան լեռներէն մինչև Խաղաղական Ովկիանոս երկարող ընդարձակ տարածութեան վրայ: Կը բաժնուին երեք ճիւղերու:

1. — Թիպեթ-պիրմանական:

2. — Ձինական:

3. — Թայ:

1. — Թիպեթ-պիրմանական ճիւղը կը խոսուի Թիպեթի և Պիրմանիոյ մէջ. 20 միլիոն խոսող ունի: Քրիտտոնէ առաջ, յիշեալ երկիրներու այժմու բնակիչները հաստատուած էին աւելի հիւսիս, ուրկէ ապա արշաւելով գէպի հարաւ՝ գրաւեցին Մոն-Խիէր և Մունտա լեզուներու ապարէզը: Այս ճիւղին կը պատկանին հարիւրէ աւելի լեզուներ, որոնցմէ երկու զլիսաւորներն են քիպեթերէնը և օլիրմաներէնը: Թիպեթերէնը պուտտայական ճոխ գրականութիւն մը ունի, որու հնագոյն յիշատակարանը է. դարէն է. Պիրմաներէնի հնագոյն արձանագրութիւնը ԺԱ. դարէն է. Նոյն ճիւղին կը պատկանին նաև պիւ կոչուած լեզուներ, որ ծանօթ է մի քանի հին արձանագրութիւններով և որ այժմ կ'որոտուած է. Տես Sir George A. Grierson, Linguistic Survey of India, 3 հատոր, Tibeto-Burman Family, Part I, General Introduction, Specimens of the Tibetan Dialects, The Himalayan Dialects and the North Assam Group, Calcutta, 1909; Նոյնէն՝ Pt. II, Specimens of the Bodo Naga and Kachin Groups, Calcutta, 1903; Pt. III, Specimens of the Kuki-chin and Burman Groups, Calcutta, 1904.

2. — Ձինական ճիւղ: Ձինարէնը աշխարհի վրայ ամենէն շատ խօսուած լեզուներէ մօտաւորապէս 650 միլիոն մարդիկ, Եւրոպայէն աւելի ընդարձակ տարածութեան մը վրայ, կը խօսին այդ լեզուով: Տակաւին, չինարէնը կը խօսուի Մանչուրիոյ, Մոնղոլիոյ մէկ մասին և Հնդկաստանի ու մինչև իսկ Ամերիկայի զանազան գաղութներուն մէջ. այնպէս որ չինարէն խօսողներու թիւը 700 միլիոնի կը մօտենայ: Ձինարէնը նշանաւոր է իրեն մշակութային լեզու և մեծապէս ազդած է Հիւսուոր Արեւելքի բազմաթիւ ազգերու վրայ: Աննալ, Բորէա, Ժափոն, իրենց մշակութային և լեզուական պաշարի մէկ մեծ մասը պորտական են չինացիներուն: Ձինական գրականութիւնը շատ հին է և կը սկսի Ն. Ք. Չրդ հազարամեակէն: Ան թափանցած և գործածական եղած է նաև վերոյիշեալ երկիրներու մէջ: Ձինարէնը ունի բազմաթիւ բարբառներ, մէկը միւսին անհասկնալի: ամենազլխաւորն է Մանտարիներէն լեզուն՝ որ կը կոչուի կուան-հուա և կը համարուի պետական կամ պաշտօնական լեզու: Հաստատուած է որ բոլոր այս չինական բարբառները կը ծագին ընդհանուր չինարէն լեզուէ մը՝ որ խօսուած է Թանկ հարստութեան ժամանակ: Տես F. S. Couvreur, Dictionnaire classique de la langue chinoise, Չրդ հրատ., Ho-kien-fou, 1911 (գրաւոր լեզուն). Նոյնէն՝ Dictionnaire français-chinois, Ho-kien-fou, 1928 (խօսակցական լեզուն). H. A. Giles, Chinese-English Dictionary, Չրդ հրատ., Shanghai, 1912 (գրական և խօսակցական լեզուները). R. H. Mathews, A Chinese-English Dictionary, with English Index, Shanghai, 1931; Revised American Edition, Harvard University Press, 1945 (արդի չինարէնը). B. Karlgren, Analytic Dictionary of Chinese and Sino-Japanese, Paris, 1923 (Միջին շրջանի արտասանութեամբ):

3. — Թայ ճիւղ: Այս լեզուախումբը տարածուած է Հնդկաչինի արեւելեան կէսին մինչև հարաւային չինական գաւառները. պարսիկ խմբակերպ ալ կան մինչև Հնդկաստան: Ամենազլխաւորն է սիամերէնը, զոր կը խօսին 6 միլիոն մարդիկ. ունի ճոխ գրականութիւն, ԺԳ. դարէն

սկսեալ: Անոր կը նմանի լաութեանը, որ Հնդկաչինի Լասոս երկրի լեզուն է: *Shu Henri Maspero, Contribution à l'étude du système phonétique des langues thai, Bull. E. Fr. E.-Or., XI, 1911, էջ 153-169. նոյնէն՝ Langues (et Carte linguistique de l'Indochine) dans Un empire colonial français, l'Indochine, ouvrage publié sous la direction de Georges Maspero, tome I, Paris-Bruxelles, 1929, էջ 63-80. K. Wulff, Chinesisch und Tai, Sprachvergleichende Untersuchungen, Det Kgl. Danske Videnskabelnes Selskab., Hist.-fil. Meddelelser, XX, 3, Copenhagen, 1934; նոյնէն՝ Ueber das Verhältniss des Malayo-Polynesischen zum Indochinesischen, ib. XXVII, 2, 1942; Li Fang Kuei, Some Old Chinese Loan- Words in the Tai Languages, Harvard J. As. St. VII, 1945, էջ 333-342.*

Ժ. — Ուկրո-Ֆիննական Ընթանիք. — Այս խումբին պատկանող լեզուները այժմ կը տարածուին Հունգարիայէն մինչև Եւրոպայի հիւսիսային ծայրը և այնտեղէն, Ռուսիոյ վրայէն, մինչև Ուրալ լեռներու ասիական մասը: Այս ընտանիքը կը պարու- նակէ հետեւեալ լեզուները.

1. — Հունգարերէն կամ մանգարերէն, որ կը խօսուի Հունգարիոյ, ինչպէս նաև մասամբ Ռումանիոյ, Պոլոնիոյ և Աւստրիոյ մէջ, ընդամենը 10 միլիոն հոգիի կողմէ: Հունգար ժողովուրդը բոլոր ուկրո-ֆիննական ժողովուրդներէն մեծագոյնն է: Անոնց գրականութիւնը կը սկսի Ժ.Լ. դարէն:

2. — Վոկուլերէն, Ռուսիոյ ժոտ. կը խօսուին 5000 հոգիի կողմէ Իրանի:

3. — Օսեթական, որ կը խօսուի վերոյիշեալ լեզուի գրացնութեան մէջ:

4. և 5. — Ջրեներէն և վոսիական, որոնք միասին կը կոչուին պերսեմական խումբ: Ջրեներէն կը բնակին Վոլկոտայի և Արխանկելսքի նահանգներուն մէջ, իսկ վոտեականը՝ Վլադկայի, Գազանի և Ուֆայի նահանգներուն մէջ: Այս վերջինները կը կոչուին նաև Կոմի:

6. — Չերեմիսերէն, որ կը խօսուի զբլ-խաւորաբար Վիատկայի, Գազանի և Ուֆայի նահանգներուն մէջ:

7. — Մոնգոլներէն, այս լեզուն խօսող

ժողովուրդը՝ մորտուիններ, մօտաւորապէս մէկ միլիոն են և կը բնակին Սիմպիլիի, Բենզայի, Սարադովի, Սամարայի, Նիժնի-Նովոքոռոսի և Թամպովի նահանգներուն մէջ:

8. — Ֆիններէն, որ կը խօսուի Ֆինլանդիոյ, Շուէտի և Նորվեգիոյ հիւսիսային կողմերը: Ֆիններէնի հետ մօտաւոր կապ ունին և մէկ խումբ կը կազմեն՝

ա) Դարեկերէն, որ կը խօսուի Դարեկիոյ, Արխանկելսքի, Օլոնեցիի, Դուչերի և Նովոքոռոսի շրջանին մէջ:

բ) Վեպսերէն, որ կը կոչուին նաև չուսերէն.

դ) Վոգերէն, որ կը խօսուի Լինին-կրատի շրջանին մէջ:

դ) Էսոններէն, որ կը խօսուի Էսոնիոյ և Լիվլանտիոյ մէջ:

ե) Լիվերէն, որ կը խօսուի Դուբլան-տայի հիւսիսը:

9. — Լափոներէն կամ լափերէն. կը խօսուի Շուէտի և Նորվեգիոյ հիւսիսային կողմը, և Լիվլանտիոյ և մասամբ Ֆինլանդիոյ և Ռուսիոյ մէջ: Կը թուի թէ այս ժողովուրդները պատկանած են ուրիշ ցեղի մը, բայց հետագային փոխ առած են ֆիննական լեզուն:

Ուկրո-Ֆիննական լեզուախումբի նախնայինները կը գտնուէր այն տարածու-թեան վրայ որ կ'երկարի մէկ կողմէն մինչև Սառուցեալ Ովկիանոս և Ապիսակ Մոլդ և միւս կողմէն մինչև միջին Վոլկան, Ուրա-լէն այս կողմ: Այստեղ այդ ժողովուրդները կ'ապրէին, Հնդեւրոպական ընտանիքի և յատկապէս արիական և պալթիկ-սլաւական ճիւղերու և ալթայական ընտանիքի զբա-նուցեալներէն: Այս իրողութեամբ կը բա-ցատրուին այն բազմաթիւ հին փոխառու-թիւնները, որոնք կատարուած են փոխա-դարձաբար այս երեք լեզուախումբերու միջև: Դիւրեւեակ խումբէն եղած բազմաթիւ փոխառութիւնները կարեւոր են մեղի այն տեսակէտով, որ ցոյց կու տան արիական ճիւղի աշխարհագրական զիրքը այդ հնա-գոյն շրջաններուն, ինչպէս նաև անոնց քաղաքակրթական բարձրութիւնը առհասա-րակ և մասնաւորաբար քաղաքամօր ուկրո-ֆիննական ժողովուրդներուն առանց որոշ-այդ փոխառութիւնները կա՛մ բնաւ տեղի պիտի չունենային և կա՛մ շատ աւելի սակ-մանափակ թիւով պիտի ըլլային: Հետագա-

յին, զանազան ժողովուրդների դուրս գալով իրենց նախահայրենիքէն, գաղթեցին տարբեր ուղղութիւններով. օսեցեակները և վուկուիները անցան Ուրալը և հաստատուեցան Ասիոյ մէջ, հունգարները երկար ճամբորդութիւնէ յետոյ Թ. դարուն հաստատուեցան արդի Հունգարիոյ մէջ. վոլգիականները և գիրենները բարձրացան դէպի հիւսիս, իսկ ֆինները Զ. դարուն Ֆինլանտա գացին. միայն մորտուիներն ու չեքոսլոնները մնացին իրենց տեղերը:

Կրտսեակները ուկրո-ֆիննական ընտանիքին կը կցեն նաև նենեցներու լեզուն՝ նենեցերէնը (սամոյերէն): Նենեցները կը հաշուեն 18.000 անձ. ցրուած ընդարձակ տարածութեան մը վրայ, Ուրալէն մինչև Սառուցեալ Ովկիանոս: Հետզհետէ սակայն կը հաստատուի այն ենթադրութիւնը թէ նենեցերէնը ոչ թէ մէկ ճիւղն է ուկրո-ֆիննական լեզուաբնին, այլ երկուքը միասին նախապէս կը կազմէին ուրալեան խումբը, որուն նախահայրենիքը Ուրալի ստորոտն էր. անոնք ապա բաժնուեցան երկու խումբերու՝ նենեցական և ուկրո-ֆիննական: Նենեցները անցան Ասիա և մասն թրքական լեզուներու հարեանութեան մէջ, իսկ ուկրո-ֆինները իջան դէպի Վոլգա, ուրկէ ապա ցրուեցան զանազան ուղղութիւններով:

Ուրալեան խումբին կը պատկանի նաև էսկիմոսիերէնը, որով խոսողները կը բնակին Կրէշնլանտայի և քեեռային Ամերիկայի եւ գերքներուն վրայ. այսպիսով անոնք միւսացման գիծ մը կը դառնան հին և նոր աշխարհներու միջև: Տես Journal de la Société Finno-Ougrienne de Helsinki, Mémoire de la Société Finno-Ougrienne de Helsinki, Le Monde Oriental (Upsal), Finnisch-ugrische Forschungen (Helsinki), Keleti Szemle (Budapest), Ungarische Jahrbücher (Berlin), Studia Fennica (Helsinki), Encyclopédie Française, I, (Paris, Larousse), J. Szinyeyi, Finnisch ugrische Sprachwissenschaft (Չրդ հրատ., 1922, Sammlung Göschen 463, Walter de Gruyter, Berlin); A. Sauvageot, Esquisse de la langue finnoise (Paris, C. Klincksieck, 1949); A. Saareste, Die ostnische Sprache (Tartu, 1932); S. Simonyi, Die Ungarische Sprache (Trübner, 1907).

ԺԱ. — Կովկասեան Ընթանիք. — Այս ընտանիքին պատկանող լեզուները կը խոսուին Կովկասեան լեռնաշղթայի երկու եւրոանդերուն վրայ, Սև Մոզէն մինչև Կասպից ծով գտնուած տարածութեան մէջ: Կովկասագէտ լեզուաբան Տրոի համաձայն, բոլոր կովկասեան լեզուները ծննդաբանական տեսակէտով կը բաժնուին երեք խումբերու, 1) Հարաւային կովկասեան կամ Դարբուէլեան խումբ, 2) Հիւսիսային արեւմտեան կամ Կասպեան խումբ: Հարաւային կովկասեան խումբը կը պարունակէ հետևեալ լեզուները. 1) վրացերէն, 2) մինկրեբերէն, 3) լազերէն, 4) սվաներէն: Վրացերէնի բարբառներն են՝ ցուեբերէն, կուրիա, իմերիլ, բեաւ, խեսուր և ինկիլո: Հիւսիս արեւմտեան խումբը կը պարունակէ, 5) ապխազերէն, որ Կովկասի ամենադժուար լեզուն է, 6) ուպիլներէն (այս լեզուն խոսող ժողովուրդը այժմ Թուրքիոյ գաղթած է և մոռցած է իր լեզուն), 7) չեբեգերէն, որու գլխաւոր բարբառն է կապարսին և երկուքը միասին կը կոչուին աքիդէ: Կասպեան խումբը կը պարունակէ՝ ա) Զէհեակեան լեզուներ, 8) չէհեներէն, 9) պաց, որ սխալմամբ կոչուած է նաև դուռ. բ) Աւարո-անգի լեզուներ, 10) Աւարերէն, որ Տալաստանի ամենականոր լեզուն է և ամբողջ այս շրջանի ազգամիջեան լեզուներ, 11) անգի, 12) պոսիլի, 13) կոնգպի, 14) գաբալա, 15) պակուլալ, 16) ջամալալ, 17) դիմի, 18) ախտախ կամ ալուալ, 19) խուրգուի, 20) սիսո, 21) գաբուլի, 22) խուկալ. գ) Տարգուալ լեզուներ, 23) հուրգան կամ խուրգիլի և աղուշա, 24) վարգուի և գաբալալալ, 25) գուլպանի. դ) Կեդրոնական լեզուներ, 26) լազերէն կամ գաղկուլուլու, 27) Արեւի, որ կը խոսուի միայն մէկ գիւղի մէջ. ե) Սամուրեան լեզուներ, 28) դապասարան, 29) աղուլ, 30) լուրիկ կամ լեղիկ, 31) ռուրգուլ, 32) պուսուլի, 33) հեղ, 34) խեշալուլ, որ կը խոսուի միայն մէկ գիւղի մէջ, 35) ուղիներէն: Այս լեզուներէն վրացերէնը սերի ճիւղն է հին գրականութիւնը: Տես Recueil de matériaux pour la géographie et l'ethnographie du Caucase, I-XLIV, Tiflis, համառոտ. SMK, 1881-1915 (ռուսերէնով); Caucasic, I-XI, Leipzig, 1924-1934, համառոտ. Cauc.

(գերմաներէնով) . A. Dirr, Einführung in das Studium der kaukasischen Sprachen, Leipzig, 1928; R. Bleichsteiner, Die Kaukasische Sprachgruppe, Anthropos, XXXII, 1937, էջ 51-74; H. Schuchardt, Ueber den Parsiven Charakter des Transitsivs in den Kaukasischen Sprachen, Sitzungsberichte der K. K. Akad. Wissenschaft, Wien, 1895; H. Vogt, La parenté des langues du Caucase, Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap, XII, 1942.

ԺԲ. — Ալթայական Ընթանիք. — Թէև վերջնականապէս հաստատուած չէ, բայց կը թուի թէ Վսլկայէն մինչև ուկրաինոսը ցրուած գահապան լեզուները կը պատկանին մէկ խումբի մը: Այս լեզուախումբի անունը շատ ձեափոխութիւններու և թուրքմացութիւններու փոխարէն տուած է: Նշան մը, գիտունները կը կարծէին թէ հնդեւրոպական և ասիականէն հոս քուրդ միւս լեզուները թրքականին հետ մէկ խումբ կը կազմեն, զոր կը կոչէին քուրմական խումբ. ապա, հիմնուելով ձայնաւորներու ներդաշնակութեան օրէնքին վրայ, որ յատուկ է թէ՛ ֆիննական և թէ՛ թրքական լեզուներուն, սկսած կարծել թէ ուկրա-ֆիննական լեզուները ցեղակից են այս խումբին, և երկուքը միասին կոչեցին ուրալ-ալթայական ընտանիք: Այժմ ապացուցուած է թէ ոչ միայն ֆիննականները կապ չունին ալթայականի հետ, այլ նաեւ թէ նենեցները, որոնք ուրալեան ժողովուրդ են, նախապէս ֆիննական ժողովուրդներու մէկ խումբ կը կազմէին: Հոնգարերէնի և այլ լեզուներու մէջ գտնուած թրքերէն և մոնղոլերէն բառերը ցեղակցութեան հետեւանք չեն, այլ՝ միայն փոխառութեան շրջանին: Այս առթիւ, յարմար է ուրալեան անունը յատկացնել նենեցներուն, իսկ ալթայական անունը պահել այս լեզուախումբին: Շատ անգամ ալ այս լեզուաընտանիքին համար կը գործածուի քարաւական կամ քուրքարաւական բառը: Թաթարները սկիզբէն մոնղոլական լեզուով մը խօսող ժողովուրդ էին, այնպէս որ մասին անունը ամբողջին յատկացնել անտեղի է: Թուրք-թաթարական բառը կարելի է յատկացնել առ առա-

ւելին թուրքերուն և մոնղոլներուն միասնաբար, դուրս ձգելով տունկուսները:

Ալթայական ընտանիքը կը պարունակէ երեք ճիւղեր. — 1) Թուրքական, 2) Մոնղոլական և 3) Տունկուսական:

Ալթայական ժողովուրդներու հնագոյն յիշատակութեան կը հանդիպինք Ն. Բ. Երկրորդ հազարամիակին: Ձինացիները շարունակ չլիման մէջ էին բարբարոս ժողովուրդի մը հետ՝ որուն կը կոչէին Niongonou. ասոնք չինական պարսպներէն միւս կողմը մեծ պետութիւն մը հիմնած էին որ Գ. դարուն կործանեցաւ: Կը կարծուի թէ ասոնք հոններն են և կը պատկանին վերալիշալ ցեղին: Նոյն դարուն կը յիշուի Sien-pi ժողովուրդը, որ դուրս եկած է Մանչուրիայէն, զորս ունեւոր մանկով՝ իսկ ուրիշներ ալ տունկուս կը համարեն: Մոնղոլ կը կը համարեն նաեւ աւարները: Աւելի ստույգ է պատմութիւնը թուրքերուն՝ որոնք բուխու կոչուած են չինացիներուն կողմէ և որոնք Սաւրներու պիտութեան աւերակներուն վրայ 552 թուականին հիմնեցին մեծ կայսրութիւն մը, որ կը տարածուէր Կասպից ծովէն մինչև Բորթա: Այս կայսրութիւնը կործանեցաւ Ը. դարուն և անոնց յաջորդներին ուշուրիները: Մոնղոլները յիշատակուած են չինացիներու կողմէ Է. դարէն սկսեալ: Մոնղոլական ժողովուրդ մըն էին քիտանները, որոնք 907ին Ձինաստանի հիւսիսային մասին տիրապան և որոնց առնունէն յարալացած են տարբերէն xatay, հայերէն խաթալ աները՝ որոնք Ձինաստանը կը մատնանչին, և Չարաբաղի բարբառով խաթալի կամ խաթալի հաւսի՝ որ կը նշանակէ աղեղ, անհոռոխ: ԺԳ. դարու սկիզբը, ձենկիլդ իւանի ձեռքին տակ, մոնղոլները կապիւցին մեծ պետութիւն մը՝ որ զարմանալի արագութեամբ նուաճեց Ճապոնէն մինչև Ալթայական Մոլի եզերքը ինչպէս երկրիները: Սակայն ԺԷ. և ԺԸ. դարերուն մոնղոլները ինչպէս մանչուրիներու տիրապետութեան տակ և թուրքերու և մոնղոլներուն պատմութենէն նուազ ծանօթ է տունկուսներու պատմութիւնը: Ասոնք Մանչուրիոյ հին ժողովուրդն են, յիշատակուած Ն. Բ. 2000? տարիներ առաջ: Է. դարուն Յ. Բ. ասոնք կազմած էին քաղաքակիրթ պետութիւն մը՝ որ կը տիրէր ամբողջ Մանչ-

չուրիոյ և Քորէայի) Այս պետութիւնը կանգուն մնաց մինչև ժ. դար, երբ յիշեալ երկիրները նուաճուեցան մոնղոլ քիւտաններու կողմէ: Այնուհետև, մի քանի անգամ, Մանչուրիան կ'ենթարկուի մերթ մոնղոլներու և մերթ տունկուսներու իշխանութեան, մինչև որ ժ. դարուն կը հիմնուի տունկուսական Մանչու Նոր հարստութիւնը՝ որ կը տիրէ նաև մոնղոլներու և Տիւնաստանի գահին մինչև 1912 թուականը՝ երբ հանրապետութիւն կը հռչակուի:

Թրքական ճիւղի լեզուները շատ ընդարձակ տարածութիւն ունին. գաղթականութեամբ և աշխարհակալութեամբ անոնք տարածուած են այսօր Մակեդոնիայէ մինչև Սիպերիոյ Գոլիմ գետը, Եգիպտոսէ մօտ և ունին մօտաւորապէս 40 միլիոն խօսող: Լեզուի գլխաւոր բարբառներն են՝ ալլայ, կոյպալ, գարակաս, քաքաւ, քիւլիկ, պաւգիւ, սարդ, քուրմիկ, ուլլուր, գըլագ, գոււուլս, նոկայ, պալլաւ, եուրուգ, ազրուպիցանի, երիմի քաքաւիւր, գարալայ, քաքաւ և օսմանեան, որոնց վրայ պէտք է աւելցնել նաև Պալքաններու մէջ բնակող կալկուլցիներու և չրախներու բարբառները և հին կորսուած լեզուներէն՝ օկուլը, բէչնեկը, պուլղաւը և չալաքայը: Հակառակ իրենց շատ ընդարձակ տարածութեան, այս բոլորը իրենց միջև չեն ներկայացներ զգալի տարբերութիւններ. միայն չուվաւերէնը ընկալեալ ձևերէն կը հեռանայ: Թրքական լեզուներու ամենահին յիշատակարանը Օրխոնի արձանագրութիւններն են, Գարագօրումի մայրաքաղաքին մօտ, 735 թուականէն: 2-3 դարեր ետք կը սկսի թրքական կրօնական գրականութիւնը: Սելճուկները տկար գրականութիւն մը ձգած են ժ. դարէն: Թուրքերը մեծ ազդեցութիւն գործած են իրենց դրացի և նուաճած ազգերուն վրայ. այսպէս՝ սարթերը թրքացած պարսիկներ են, մոնղոլներու պետական լեզուն թրքերէնն էր, Լեւաստանի հայերը թրքախօս էին և ունէին հայատառ թրքերէն գրականութիւն. նոյնը նաև Թուրքիոյ մէջ, ինչպէս և յոյներու մօտ: Հայերէնը, յունարէնը, քիւրտերէնը, ալպաներէնը, պուլկարերէնը, ռուսերէնը և ռումաներէնը շատ բառեր փոխ առած են թրքերէնէն: Ընդհակառակը, թուրքերը շատ ազդուած

են արաբներէն, պարսիկներէն, մասամբ ալ յոյներէն: Մոնղոլական լեզուները, հակառակ մոնղոլական խոշոր արշաւանքներուն, իրենց երկրէն դուրս ընդարձակ տարածութեան մը վրայ սփռուած չեն և թրքական լեզուներէն աւելի նման են իւրաքանչիւր: Անոնցմէ գլխաւորներն են, բացի Մոնղոլիոյ և Թիպէթի մոնղոլերէնէն, գալիզերէնը՝ Աստրախանի շրջանին մէջ, պուրիպերէնը՝ Սիպերիոյ մէջ և այլուզ կամ նեզաւա՝ որ Աֆղանիստանի մէջ խօսուած մոնղոլերէնն է: Մոնղոլերէնի հնագոյն յիշատակարանը ժ. դարէն է: Տունկուսական լեզուները կը տարածուին Ենիսէյ գետէն մինչև ուկրաինոսը: Տունկուսական գրականութիւնը կը սկսի ժ. դարէն: Տեա B. Laufer, Skizze der Mongolischen Literatur, Keleti Szemle, VIII, Budapest, 1907; M. Poppe, Izvestija AK. Nauk, 1937, էջ 1281-1301; N. N. Poppe, Grammatika pis'mennomongol'skogo yazika Moskva-Leningrad, 1937; G. D.

Sanzev, Grammatika buryat-mongol'skogo yazika, Moscou-Leningrad, 1941; O. Kovalevsky, Dictionnaire mongol-russe-français, I-III, Kazan, 1844-1849; N. N. Poppe, Prakticheskiy učebnik mongol'skogo razgovornogo yazika, Leningrad Vostochnij Institut Imeni A. S. Enukidze No. 41, Leningrad, 1931 և Učebnik mongol'skogo yazika, No. 46 նոյն շարքէն, Leningrad, 1932.

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ՎՐԴ. ԶԴՋԱՆԵԱՆ
(Շտրուակելի՝ 16)

